

دلنزمی د هه لبه ستین

فه قییب تهیراندا

فه گوهاستن ژ تیپین لاتینی: سامی بنیامین ریکانی

نه سیم سوغهز

کورتته

هه لبه ستا کوردی یا کلاسیک، چالاکیه که هونهری و دهوله مه ندییه که وه سا کوور و به رفره هه کو ئه و د ته فاهیا قوناخین ژیا نا مرو فاندا جه دگره و جیهانا وان یا باوهری و رامانیی دۆرپیچ دکه. د هه لبه ستا کلاسیکا کوردیدا مرو ف دکاره ژ هه ر ئالییی ژیا نی، جهیره نگ فه زیله ت و قه لسیین خهون و خه یالان، ئیده ئال و ئارمانجین مرو فان بیینه و وان بخوینه. ژ وان ئالییین ژیا نی یه ک ژی دنزمی یه کو ئه و، د سه ریدا ل هه مبه ر خوه دی و ل پيشبه ری که سین دن وه کی بچووک دیتنا نه فسا خوه هاتییه فی مکرن و وه کی کاره کی هیژیایی په سندا ریی هاتییه پیشنیا زکرن. فه قییب تهیران ژی یه ک ژ شاعرین ئه ده بیاتا کوردی یا کلاسیکه کو وی، د هه لبه ستین خوه دا گه له ک جاران دنزمی و نه فس پچووکییا خوه نیشانی خوینه رین فی ئه ده بیاتی دایه.

فه‌قیی ته‌یران، د هه‌له‌ستین

خوه‌دا گه‌له‌ك جاران ره‌نگی

ئه‌خلاق و چاندا ئیسلامی ئانییه

زمان

و ئوسلوبا ویدا ب ئاویه‌که زه‌لال تئ خویاکرن. فه‌قیی ته‌یران، وه‌ه‌ره‌نگ ل سه‌ر عام، زانا، موته‌سه‌وف، شاعر و ئه‌دییین پشت خوه‌ را ژى بان‌دوره‌که به‌ربچاڤ کریه.

فه‌قی، د هه‌له‌ستین خوه‌دا ژ ئایه‌ت و حه‌دیسان گه‌له‌ك جاران ئیقتیاس کریه، بوویه‌رین دیروکی ب ریکا هونه‌را ته‌لمیحی ئانییه زمان و گرینگه‌کا به‌ربچاڤ دایه‌ رونیکرنا نرخین چاندا کو ئه‌و تیدا ژیايه.

دلنزی ئان ژى ب گوته‌کا دن نه‌فسبجووکی د ئه‌ده‌بیاتا کورد یا کلاسیکدا ب تایه‌ته‌ی ژى د هه‌له‌ستین فه‌قیی ته‌یراندا هاتنه‌ بلێڤکرن. د ده‌ماژویا فه‌کۆلینیدا ل سه‌ر فئ مژاری ئه‌م، راستی خه‌باته‌که ئاکاده‌میک نه‌هاتن. ژ به‌ر فئ یه‌کی مه‌، ئه‌ف خه‌بات هلبژارت و د فه‌کۆلینیدا ئه‌م ل سه‌ر هوور بوون. د فه‌کۆلینیدا مه‌، هه‌له‌ستین فه‌قیی ته‌یران یه‌ك ب یه‌ك د به‌ر چاڤان را ده‌رباز کرن و ئه‌و مالکین کو ئه‌له‌قه‌یا وان ب مژارا مه‌ را هه‌نه‌ ته‌سه‌بت کرن. خه‌باتین کو هه‌تا رۆژا ئیروین ل سه‌ر شاعری هاتنه‌ کرن ژى ژ مه‌ را بوون چاڤکانی و مه‌ گه‌له‌ك مفا ژ وان وه‌رگرت.

فه‌کۆلینا مه‌ ژ پینچ سه‌ره‌نافان پینک تئ. د سه‌ره‌نافا یه‌که‌مدا ب ئارمانجا کو مژار باش وه‌ره‌ فیمکرن، ب گه‌له‌مپه‌ری تینگه‌ها نه‌فس پچووکیی یان ژى ب گوته‌کا دن دلنزی هاتیه‌ شیروڤه‌کرن، د بن سه‌ره‌نافا دوپه‌مدا د هه‌له‌ستین فه‌قیدا دلنزی و پۆزلندی، د بن سه‌ره‌نافا سییه‌مدا د هه‌له‌ستین فه‌قیدا دلنزی و خوه‌ناسکرن، د بن سه‌ره‌نافا چاره‌مدا د هه‌له‌ستین فه‌قیدا دلنزی و چه‌زکرن و د بن سه‌ره‌نافا پینجه‌مدا ژى فه‌قیی ته‌یران و تایه‌تییین که‌سین دل نزم هاتیه‌ نرخاندن. ئه‌م د هه‌ر پینچ سه‌ره‌نافاندا ژى، د هه‌له‌ستین فه‌قیدا ل په‌ی شوپا مژارا

د فئ گوته‌ریدا هه‌له‌ستین فه‌قیی ته‌یران د به‌ر چاڤان را هاتنه‌ ده‌ربازکرن و ئه‌وین کو ئه‌له‌قه‌یا (گریدا یا) وان ب دلنزیی فه‌ هه‌نه‌، هاتنه‌ ته‌سه‌بتکرن (جیگیرکرن) و د چارچۆفه‌یا مژاریدا هاتنه‌ هه‌له‌سه‌نگاندن.

په‌یفین سه‌ره‌کی: ئه‌ده‌بیاتا کوردی یا کلاسیک، هه‌له‌سه‌ت، فه‌قیی ته‌یران، نه‌فس پچووکی، دلنزی.

ده‌ستینک

فه‌قیی ته‌یران (([۱۵۶۴]-[؟]۱۶۳۱)) یه‌ك ژ مه‌نزترین شاعرین ئه‌ده‌بیاتا کوردی یا سه‌د سالا ۱۶ان و ۱۷انه. هه‌له‌ستین کو وی، ل په‌ی خوه‌ هه‌شتنه‌ گاڤا د به‌ر چاڤان را تینه‌ ده‌ربازکرن ب ئاویه‌کی زه‌لال تئ خویاکرن کو ئه‌و؛ د واری ئیشق، فه‌له‌سه‌فه‌، ته‌سه‌وف و ره‌وانیژیییدا پسپوره‌ شاعری، هه‌له‌ستین خوه‌ نه‌ ب زمانه‌کی گران به‌روفاژى ب زمانه‌کی هیسان نفیسه‌نه‌. د ناڤه‌روکا هه‌له‌سه‌تین ویدا، ئه‌و ئه‌خلاقى کو د بن بان‌دورا چاندا ئیسلامیدا ده‌رکه‌تیه‌ و ب ره‌نگی فه‌له‌سه‌فه‌ و ته‌سه‌وفا ئیسلامی هاتیه‌ بویاخکرن و پیندا چوووه‌ ب ئیفاده‌یین هه‌ری ده‌سته‌لاتدار ده‌رکه‌ڤنه‌ پینسه‌ری مه‌. زمانى هه‌له‌سه‌تین وی، هه‌ر چقاس هیسان به‌ ژى ژ واری مانه‌یین فه‌ ژى ئه‌وقاس کووره‌ و مروڤ دکاره‌ بیژه‌ فه‌قیی ته‌یران د هه‌له‌سه‌تین خوه‌دا هونه‌را سه‌هلی مومته‌نی باش ب کار ئانییه‌.

فه‌قیی ته‌یران، د هه‌له‌سه‌تین خوه‌دا گه‌له‌ك جاران ره‌نگی ئه‌خلاق و چاندا ئیسلامی ئانییه‌ زمان و د که‌ملاندنا فکر و رامانین ویدا کارتیکرنا گه‌له‌ك علم و زانایان چیبوووه‌. مروڤ دکاره‌ د ناف وان که‌سین کو فه‌قی، د بن کارتیکرنا خوه‌دا هه‌شتنه‌دا فه‌ریدوددینى عه‌تار (۱۱۶۶-۱۲۲۱) و مه‌لایى جزیری (۱۵۷۰-۱۶۴۰) ب لیڤ بکه‌. وی، د هه‌له‌سه‌تین خوه‌دا ب گه‌له‌مپه‌ری ئیشق، ئه‌خلاق و فه‌له‌سه‌فه‌یا ته‌سه‌وفی ب ئاویه‌کی به‌ربچاڤ فه‌هووناندیه‌. شاعری، د هه‌له‌سه‌تین خوه‌دا ژ چاڤکانیین ئه‌ده‌بیاتا کلاسیک یین د واری دین، ئه‌خلاق و ته‌سه‌وفیدا سووده‌که‌ باش وه‌رگرتیه‌ و ئه‌ف سوودوه‌رگرتن د بکارنانینا زمان

دلنزمیئی که تن، مه د هه لبه ستین شاعریدا رهنگی بکارناینا مژاری ته سبیت کر و مژار ل گور چارچو قهیا ری و ریباژین دهه بیاتن نرخان ۱.

۱. دلنزمی وه کی تیگهه

تیگهها دلنزمیئی د فهره نگیدا تی واتهیا ”ته فازوو، نه فسپچووک، فهدا کاری و نه قوره تی“ یی (Farqînî, 2000: 447; İzolî, 2007: 174; Samî, 1998: 447) د کوردیدا گه له ک جارن د دوسا دلنزمیئی پهیفا ”موته وازعی“ یی ژی تی ئه میلاندن. پهیفا موته وازعی ب ئه سلئ خوه عه ره بی یه، ژ لیکه را ”وه-ده-ه“ یی هاتییه دارشتن و د فهره نگیدا تی مانهیا نه فس پچووکیی، پچووکخستنا روومت و مه رته بهیا خوه، خوه پاقر کرنا ژ هه ست و ته فگه ری کو دبنه سه ده ما رووره شییا که سین دن. (İbn-î Manzûr, 1984: 397; Çağ-)

که سین دل نزم، پوزبلندیی

ناکن، نه فسا خوه ژ که سین

دن مه زنتر نابین

(nci, 2011: 583) ژ فان مانه یین کو ل ژور ده رباژووون تی زانین کو دلنزمی، نه فس پچووکیی و ژ که سین نه فس پچووک را مروقین دل نزم تی گوتن. یانی دلنزمی ئه و تشته کو مروق کیماسیین خوه قه بوول بکه، ده ف ژ هه ستین کو د هه ر واریدا گوتنن هه ری راست وی ئین، به ربه، ب وان تشتین کو ئه و خوه دیی وانه کیفخوش به، ده ما خه له تییه کی دکه وی خه له تییا خوه قه بوول بکه، ژ بو هه ر خزمه تا کو ژی را تی کرن ب سپاسداری به رسقی بده و ژ خوه ندن و هینکرنی را ژی قه کری به.

که سین دل نزم، پوزبلندیی ناکن، نه فسا خوه ژ که سین دن مه زنتر نابین، ئه هلی کبری و قوره تیی نین. خوه دی ته عالا ژی د که سایه تا پیغه مبه ری خوه حه زره تی. موحه ممه د (س.خ.ل) دا ل به نده یین خوه فه رمان دکه

کو ئه و دلنزمیئی وه کی ئه خلاقه ک، ژ خوه را بگرن ده ف ژی پوزبلندی و قوره تیی به ردن وه ها فه رمان دکه: ”ژ بو باوه رمه ندین کو دانه په ی ته خوه په رشکه ستی و نه رم بکه ”(Şuara: 26/215). خوه دی ته عالا د قی ئایه تییدا ژ جه نابن پیغه مبه ر دخوازه کو ئه و، به که سه کی دل نزم و هه رووه ها قی ئه مرو و فه رمانی ل به نده یین خوه ژی دکه و ژ وان ژی دخوازه کو ئه و ژی بن که سین دل نزم، نه فس پچووک و خوه ژ پوزبلندی و قوره تیی دوور بخینن.

لازمه ئه ف تیگهه باش وه ره فیمکرن، له ورا دلنزمی نایی مانهیا کرنا هه ر جو ره کارین کو خوه شی مروقان دچه یان ژی لث و ته فگه ری کو که سایه تا خوه ل جه م که سین دن دده بنپیکرنی. ئه گه ر ئه ف حال و حه ره که ت د جه دا وه ره ئه میلاندن دبه تشته کی پیروژ، لی ئه گه ر د جه دا نه یی ب کار ئانین وی ده می ژ بو مروق دبه کیماسی. د دلنزمیئی قوره تی و خوه مه زن حه سباندن تونه یه. که سین دل نزم، د ناف جفاکیدا ل پیشه ری مروقان هه ر دايم دخوازن خوه ژ قیمه تا خوه یا راسته قینی پچووکتر نشان بدن. که سین ب غوروور و پوزبلندی ناخوازن ئالیین خوه یین قه لس نیسانی ئینسانان بدن.

۲. د هه لبه ستین فه قیدا دلنزمی و پوزبلندی

دلنزمی به روفاژیی خوه مه زن نیساندان، مه زن حه سباندن، په سنئ خوه دان، زیده ژ خوه باوه رکران یانی پوزبلندی و کبری یه. پوزبلندی، نیسانه یا خوه مه زن حه سباندن و خوه ژ هه رکه سی باشر و قه نجیتر گرتنی یه. که سین قوره و ب غوروور د دنیا یه کا خه یالیدا دژین، ل گور وان د دنیا ییدا که سین هه ری مه زن و ب قه وه ت ئه ون، له ورا لازمه هه رکه س حورمه تی نیسانی وان بده و ل هه ر جه و واری په سنئ وان وه ره داين. مروقین وسا، که سین ده قدورا خوه وه کی که سین بیقیمه ت و ژ خوه پچووکتر دینن. د قورئا ئیدا خوه دی ته عالا، ل مروقین وه ها ره خنه یان دکه و دیته: ”ب قوره تی ل سه ر ئه ردی ب ری قه نه چه. بیگومان تو (ب گرانییا خوه) قه ت نکاری ئه ردی چال بکی و تو

ناقن ب ره بیی عالمی
 تو (حادثی یان قدمی
 یان تو نزانى حکمه تی

(Feqî, 43/23)

وهها نه باش پباریزن. ل گور سیرتی کبر، نه خوه شیبه که و
 ده رمانن فی نه خوه شییی ژى دلنزمی و نه فس پچووکی یه
 (Ayğan, 2013: 639) سیرتی وهها دبیزه:

د نه فسا خوه ده ژى ته فه ککور بکه

ژ ئافهک تو نه چیبوو، له ج مه که

(Sêrtî, 1988: 25)

مروفتین دلنزم به روفاژى که سین پوزبلند و قوره،
 ئینسانین نازکن خوه ژ هه ستین قوره تی و کبری دوور دگرن
 و ناخوازن هه ر دايم د سه ری گوڤه ندیدا بن.

فه قییب ته یران د قه سیده یا خوه یا ب ناقن ”ئه ی ئاف و
 ئاف“ دا ب ئاقن را دئاخقه و ژى گه له ک پرسیان دکه و دبیزه
 ”تو چما ئه وقاس بیسه کنه و بیراحه تی، ما تو ب ئیشق و
 موحبه تی گه لو تو ئاشقن ره بیی خوه یی، ئه ز دخوازم بزائم
 فی سرن، تو ژ کن را دکى تاعه تی...“

ئه ی ئاف و ئاف، ئه ی ئاف و ئاف

ما تو ب عشق و موحبه تی

مه وج و پیلان تاقی بلاق

بی سه کنه ئو بی راحه تی

بی راحه ت و بی سه کنه یی

یان عاشقن باخوی خوه ئی

یان شوبه ته تی قه لبی مه ئی

ژ ئه مره کی ب له ز که تی

(Feqî, 40/1-2)

بی ده ست و پین تو ژ کو تی،

تو (حادثی یان قدمی،

گه لو تو حکمه تی

دزانی، ... و هود.

ب دار و دونیا سه تره می

مروفتين دلنزم ژ بهر کو خوه ناس دکن، خوه وه کی که سئین پچووک دبینن. سه به ب چ دبه بلا به، ئینسائین دلنزم ژ بهر کو ټو مروفتين سهروهخت خوه باش ناس دکن. ژ بو فټی یه کی که سئین زانا و سهروهخت نه لازمه خوه وه کی مروفتين مهزن نیشان بدهن. نه فسپچووکتی ټو تشته کو مروفت، ل هه مبه ر راستیین سه ری خوه دته وینه و ب دلخوه شی و دلرحتی ته فډگره.

گره مروفته ک بخوازه هه ستین خوه فیم بکه، ل پیشیا وی ژ خهینی ریبا دلنزمیې تو ریبه کا دن تونه یه. ده ما تشتین کو هه وجهی قه ببولکرنی نه دهر بکه فن پیشبه ری ئینسانه کی، ټو ره د بکه ټان ژی تشتین هه وجهی ره دکریټنه قه ببول

فه قیې ته یران د هه لبه ستا خوه

یا ب نافی ”ټه ی ټاف و ټاف“ دا

ب ټافی را دناخقه و ژی گه له ک

پرسان دکه و ټاف ژی ل وی

گوهداری دکه

بکه، تی وی مانه یی کو ټو د نافی ته فلهه فییا هه ستین خوه دا ماتمایی مایه. هه نه تشت هه نه کو ټو راستیا ژیاټنه و ټه گره مروفت، وی حه قیقه تی قه ببول بکه و بیټزه راسته، د عالمه ژیاټنډا گه له ک تشت هه نه کو ټه نکارم وان ب ده ستی خوه بخینم، وی ده می عالمه وی یا دهروونی ب ټارام دبه، ټو کهس قه در و قیمه تا موته وازعیوونی فیم دکه و ب خوه دخوازه بیه که سه ک موته وازع (Hökekleli, 2007: 116).

فه قیې ته یران د هه لبه ستا خوه یا ب نافی ”ټه ی ټاف و ټاف“ دا ب نافی را دناخقه و ژی گه له ک پرسان دکه و ټاف ژی ل وی گوهداری دکه. شاعری، نابټزه ما ژ که سه کی وه کی من را شهرم نینه ټه ز پرسین وه هارنگ دکم، پاشی ملله تی ده فډورا من وی نه بیټزن ټه ف فه قی، چټو مروفته هه وجهیه ټو به رسقا فان پرسان بزانه. لټ وسا تی خویاکرن کو ټو

فه قی، د فټی هه لبه ستیدا هونه را ئینتاقی ب کار نانیه، ټاف دایه ناخفتن و ب ریبا فټی ناخفتنی گه له ک پرس کرنه لټ، به رسقا پرسان ب ټاوایه که زلال دزانه و مروفت دبینه کو وی د فردا هونه ری سه هلی مومته نی ټه ملاندیه. ټه گره ټه م فان پرسین فه قی، ژ ټالیی دلنزمیې ټه شیروټه بکن دی ټه می بینن دلنزمی و نه فس پچووکتیه که چقاس کوور د فان پرساندا هه یه. له ورا گه له ک جاران ټه م دبینن کو پر کهس هه نه گه له ک تشتان زنانن لټ ټو ژ بهر پوزبلندی و کبرا خوه، ژ زانایان به رسقا وان پرسان ناپرسن و مه راقا دلټی خوه ره هت ناکن. فه قی، ب فان پرسین خوه یین واتادار دخوازه هه نه که په یامان بده مه و د فان په یاماند بیټزه کا بنیرن که سه کی مینا من پرسین خوه یه ک ب یه ک دپرسه و ل به ندا به رسقا وان. لازمه د واری هنبوونا علم و عیرفانیدا هوون ژی بین که سئین دلنزم و کبر و غوروروی ب هافټیزنه پاش خوه و ل سه ر علم و هونه ری هوور بین و تشتین کو هوون د دهره قی واندا ټاگهدار نینن ژ ټه هلی وان بپرسن.

۳. د هه لبه ستین فه قیدا دلنزمی و خوه ناسکرن

مروفتی کو خوه ناس دکه و دکاره خوه ب خوه بفره ټو، که سه که دلنزمه. ئینسانتی کو راستیا که سایه تا خوه دزانه و فټی راستیې قه ببول دکه ټو، دکاره خوه ژ پوزبلندی و کبری دوور بخینه، مروفتین وه هارنگ، ژ ټالیی دهروونیې ټه دکه فنه عالمه کا ب ټارام و ژ ټالیی رووچی ټه ژی هیزه که ب قیمه ت ب ده ست خوه ټه دخینن. که سئین دلنزم و نه فس پچووک دکارن خوه ناس بکن و د ټه نجامیدا خوه ژ ټالیی دهروونی و رووچی ټه بگه یینن ژیانه کا واتادار و ب ټارام.

ئینسائین دلنزم و نه فس پچووک لازمه ته رازوویا دلنزمیې باش عیار بکن واته ټو ل هه مبه ر بوویه ریڼ کو دقه و من، خوه وه کی که سین سووچار نه بینن و که سایه تا خوه ره د نه کن. که سئین دلنزم چاوا نه فس پچووکتیا خوه نیشان ددن لازم ټه وسا ژی وه قاریا خوه نیشان بدن.

وہا نافکرہ و پرسین کو د میڑی ویدا ہنہ یهك ب یهك
دپرسہ. پشتی قہاندنا پرسان ئاف، ماتمایی دمینہ و ژئی
دپرسہ:

ئف رہنگہ دبیت ئافا زہلال
بوری ل من کو ئف چہند سال
قہت کہس نہ کر ئف رہنگہ سوئال
حہتا گیہامہ فی ساعہتی
حہتا گیہامہ فی دەمی
جارہك نہبوو د عالہمی
عہبدہك ژ پشتا ئادہمی
بفکر د ئہحوالی شہتی
کانی دزین شہت ژئی دچن
ہنگی خودی دا ئینس و جن
ئہقرہنگ نہ کر پرسیار ژ من
ژ ئہنیا و ئوممہتی

(Feqî, 43/25-27)

فہقیہی تہیران، ب ئارامی ل ئافی گوہدری دکہ، قہت
ناکہفہ ئاف گوتین وی، دەستور ددہ کو ئاف تہفاهیا
گوتین خوہ ببیژہ، ژ پرسین وی قہت عاجز نابہ و ہستین
پوزبلندی و قورہتی قہت ل جہم وی پہیدا نابن. پشتی
قہاندنا پرسین ئافی، فہقی ب دلنزمی و نہفس پچووکیی
بہرسفا ئافی و ہا ددہ:

موکسی دبی ئافی و ہ بوو
پیغہمبہران ئاقل ہہبوو
قہت ہہوجہئی پرسان نہبوو
وان دەست گیہابوو سوچہتی
ل سوچہتا جارا ئہول
پیغہمبہران زانی شوغول

عہیہ ل بال ئہہلی عہقل
تہفتیش بکہ مہعریفہتی
مہعریفہتی تہفتیش بکہن
پرسان ژ بوونا بیش بکہن
قہنج فی قسسئ تہفتیش بکہن
ل عاریفان کہراہہتی

(Feqî, 44/28-30)

فہقیہی تہیران، ب ئارامی ل ئافی

گوہدری دکہ، قہت ناکہفہ ئاف

گوتین وی، دەستور ددہ کو

ئاف تہفاهیا گوتین خوہ ببیژہ

فہقیہی تہیران، د بہرسفا خوہدا زیدہتر ب موئہوازی
تہقدگرہ، ل گور ہہوا و ہہوہسا خوہ تہفناگرہ و دبیزہ،
راستہ ہہتانی فی کافی تو پیغہمبہرہکی یان ئہولیاہکی
پرسین ب فی رہنگی ژ تہ نہکرہ. چمکی ئہو زانا نہ،
ئہہلی علم و عیرفانینہ، ہہوجہداریا وان ب فان پرسان و
بہرسقان تونہ یہ، لہورا ئہو ژ بہریدا بہرسقین فان پرسان
دزانن.

فہقی دبیزہ ئہی ئاف، تو دپرسی و دبیزئی تہ چما ئہف
پرس ژ من کرن. ئہز ب حالی خوہ دزانم،

لہورا:

خہلقئ خودی ئاقل کری
ہہم عارف و کامل کری
نوورہك د دل دا ہلکری
ئہسلی قسسئ ری دہہتی

(Feqî, 44/31)

ل گور فہقی، جانی کوو د بہدہنا مرؤقانداہ نہفسانییہ

بہنیادہمان ژ بن ئیرادہیا یهك خوهدایهکی دہرکہتنہ و ئہو ژی خوهدایی تہعالایہ. بافتی بہنیادہمان ئادہم پیغہمبہرہ، دیا وان حہوایہ و ئہف ہہر دو کہس ہہفپاری تہفاهییا بہنی ئادہمانن. ہنہك بہنی ئادہم میو و ہنہك ژی ژن ہاتنہ ئافراندن، رہنگی وان و مللہتی وان ژ ہہف جودا جودانہ. د قورئانیدا بہحسا فتی مژار و ہا تہی کرن: ”گہلی مرؤقان! بیگومان مہ ہوون ژ میوہکی و ژنہکی ئافراندنہ و مہ ہوون کرنہ قہوم و قہبیلہ داکو ہوون (ماف و حقووقی) ہہف ناس بکن. بیگومان ل جہم خوهدئی یی ہہری ب رومہت ئہو ئی کو ب پیکانینا حق و مافان خوه بیہتر دپاریزہ.“ (Hucurat: ۱۳/۴۹).. ژ فتی ئایہتی ژی تہی فیمکرن کو ہنہك تاییہتییئن مرؤقان ل گور خوهستہکا وان نہہاتنہ داین و ئافہرینہر ل گور ئہمر و فہرمانا خوه ئہو تاییہتی دانہ وان و خوهستیہ ب بہنی ئادہمان بدہ زانین کو ئہف جوداہی نابن سہدہما مہزناہی یان ژی پچووکاھییا ہنہك مرؤقان ژ یین دن. لہورا تہفاهییا ئینسانان ژ ئادہم

خوهدئی تہعالا، ہنہك بہندہییئن خوه دہما ئافراندنہ عاقل، علم، حیکمہت و فرسہتہکہ باش دایہ وان و ئہو بہندہ، دہما ل فان حال و حہرہکہتی تہ میزہ دکن دزانن کو تو چما د ناف فان لف و تہفگہراندای. مخابن ئی میسلئ من:

ئئ مسلئ من بی علم و خہت
مہجنوونہکی حہیوان سیفہت
تہفتیشا پرسان ئہو دکہت
بی رہنوما لہبا مہ تی

(Feqî, 44/32)

کو نہزانئ خوهندن و نفیساندنئ نہ و وہکی مہجنوونی یانئ دینؤکہکی حہیوان سفہتن، ئہو ب رییا پرسکرنا پرسان و بہرسقدانا وان ژ مژاری ئاگاہدار دبن. یانی فہقی، دلنزمیوونا خوه و موتہوازعییا خوه ب ہہر ئاویی نیشانی مہ خوینہرین خوه ددہ و د دلئ خوهدا تو کورسیہکی ژ پؤزلندئ، قورہتی و کبری را داناینہ.

۴. د ہہلبہستین فہقیدا دلنزمی و حہزکرن

ئہگہر ل جہہکی دلنزمی ہہبہ بیگومان ل ور حہزکرن ژی ہہیہ. لہورا ئہم دزانن کو دلنزمی، مرؤقان دخہ رییا حہزکرنئ و بیگومان د ہہر حہزکرنہکا راستہقینہدا ژی نہفس پچووکی ہہیہ. ئہگہر د دلہکیدا کورسیئ حہزکرن تونہبہ تی وی مانہیئ کو خوهپہرہستی، ئہو دل داگیر کریہ و خوهدیئ وی دلی خستییہ سہر رییہکا ئہلہتہوش. کہسیئن کو نہفس پچووکی ژ خوه را کرنہ وہکی تاییہتیہکی، تی وی مانہیئ کو وان بریار دانہ کو خوه ژ خوهپہرہستیئ دوور بیخن. مہزناہییا کہسیئن نہفس پچووک، ب ژ خوه زیدہتر حہزکرن ژ کہسیئن دہردؤرا خوه و خوه پچووکتہر دیتنا ژ مرؤقین دہردؤرا خوه، دہردکہفہ مہیدانئ.

ئینسانین دلنزم، تہفاهییا مرؤقان وہکی درانین شہہی، یهك دبینن. لہورا مرؤقین ئاقلمہند دزانن کو تہفاهییا

پنچمبہر و خاما وی حہوایی نہ و ئەو ژئی ژ ئاخئی ہاتنہ
ئافراندن یانی د ئەساسی خوہدا تہفاهییا مروّفان ژ ہمان
مادہیی ہاتنہ ئافراندن.

ہایا فہقیی تہیران ژ فئی راستییا ژیانئی ہہیہ و ئەو،
دخوازہ بہنی ئادہمان و ہا ہشیاربکہ:

جانئی د ناغئی نہفسی یہ، فیکرا ہہمی بوون بہشہری

ماکا وجوودان فانی یہ، ئەر دئی بزانی فئی دہری

ئەسلئ روحي مہ باقی یہ، لەو ژئی نہداکن خاوەری

(Feqî, 69/18)

ل گۆر فہقی، جانئی کوو د بہدہنا مروّفاندا یہ نہفسانییہ
و تہفاهییا وی بہشہرییہ یانی ئەو، فانییہ و ب داوییہ.
ئەگەر ئینسان بەری ہەر تشتی فئی راستییی بزانبہ، ئەو
ئئ فہرق بکہ کو ماکا تہفاهییا ہہبوونان ژئی فانییہ و ب
داوییہ. لئ ئەسلئ روحي ئینسانان بہشہری یانی فانی نینہ
و داوی ژئی ژ بو وی ہیچ تونہ یہ.

دئی بچنہ نیفا ئاخہکی، پەردا تورابئی تاری یہ

فہقی دئی راکت راحہکی، ب مہدہرا وی باری یہ

بو چاک و پارساک ب جارہکی،

ل جہنہت بکن سەرداری یہ

(Feqî, 69/19)

تہفاهییا مروّفان د داوییا داویییدا مرنئی تام دکن و
دچن خوہ دسپیرن پاخلا ئاخئی. ئەف دەر ژئی جہہکی سار
و تارییہ. د وی عالہمیدا مافی گۆتنن، تہنئ ژ بو خوہدییہ
و تہفاهییا بہنی ئادہمان موحتاجی شہفاعەتا وینہ. مروّفین
باش، پاقر، دلنزم و چاک د جہنہتیدا دبنہ سەردار و ریبەر.

ئافەک مہہینم کہمتەرم، من جەرگ و دل بوونہ برین

سەودا و دین و ئەبتەرم، پابەندی فئی نہفسا لەعین

موکسییی ژار و بەدتەرم، فەرہمنی خەیرەئەر-راحمین

(Feqî, 70/20)

فہقیی تہیران د فئی سئ ریزکیدا دیبژہ حال ئەو حالہ
کو ئەز ژ ئافہکا پیس ہاتمہ ئافراندن، دل و جیگہرین من
تہف برینن، سەودالی و دینم، ہہبوونہکا ب داوی یانی
ئەبتەرم و لنگئی من ب فئی نہفسا پیسی لە عین فہ ہاتییہ
گریدان، ژ باژاری مکسی مہ، فہقیر و زہعیف و ژارم و ئیش
و کول و کەدەر ژ بو من نہخوہشییین ہہری باشن.

د فان سئ ریزکاندا فہقی، دلنزمییا خوہ تینہ زمان و
دیبژہ ئەز ژ تہفاهییا بہنیادہمان حەز دکم. لەورا ئەم ب
تہفاهی فانییہ و یئ باقی دمیئہ تہنئی خوہدایئ تہعالایہ.
نہہووجیہ کو خوہدایئ تہعالا ئەو تاییہتیین دانہ مہ،
ئەم ب سەدەم وان خوہ قورہ بکن و وەکی کەسین پۆزبلند
و ئەهلئ کبری تہفبگہرن. لەورا ئەف تاییہتیانا مہ، ب خوہ
ب دەست نہخستنہ بلعەکس ئەو ژ ئالیین ئافہرینہری مہ
فہ ژ بو مہ ہاتییہ داین.

۵. د ہلہبہستین فہقیدا تاییہتیین کەسین

دلنزم

مروّفین دلنزم خوہدییی ہنہک تاییہتیانن. کا گەلو
ئەف خوسوسیہت چنہ؟ د بن فئی سەرہناقیدا بەحسا
ہنہک خوسوسیہتیین کەسین دلنزم و نہفس پچووکان
ہاتییہ کرن.

ئینسانین دلنزم ب ئارامن، ئەجەلہتی و داینا بریارین
دەملدەست کاری وان نینہ. دەما پرۆبلەمەک دەرہبکہفہ
پیشبہری وان ئان ژئی ژ وان پرسەک وەرہ کرن، ئەو بہری
دفکر و ہنہک ئاگاہیان ب دەست دخن، بریارا خوہ
ددن و پشت را وی پرۆبلەمی یان ژئی پرسئ دہرسقینن.
دەما ئەو تیکەفن ناف سۆحبەتکئی، گۆتتا ئاخیفہران
نابرن، ب لەز و بہز ناکەفن ناف سۆحبەتی و ب ئارامی

ئینسانین دلنزم ب ئارامن،

ئەجەلہتی و داینا بریارین

دەملدەست کاری وان نینہ

موشاعره يا کو د ناههرا مهلايې جزيري و ويدا دهر باز
دبهدا مروّف ب ناوايه كي زهلال و بهرچاف بينه. وه كي
ميناك فهقييې تهيران وها دهست ب ئاخافتنا خوه دكه:

سهلاما من حهقيري، سهدهفهك تفئ تيكهن
ئيرؤ د جزيري، حهقهه ل مهلئ كهن
كو ژ دهربا تيري دهرمان ههيه لي كهن
(Feqî, 71/1)

فهقييې تهيران د فئ مالكيډا حورمه ته كا مهزن نيشاني
مهلايې جزيري دده. لهورا ئه، جزيري ژ خوه را وه كي
عالمه كي مهزن فهبوول دكه، دخوازه د ئاخافتنا ب وي رادا
هيج بي حورمه تيبئ نه كه و ژ علم و
عيرفانيا وي سوودئ وهريگره. ئه،

خوه وه كي كهسه كي ژار و حهقير
ديينه دگهل فئ يه كي مهلا ژي
كهسه كي عالم و قه دربلند دزانه
و وسا ب وي را موعامه له
دكه. ب شاندا سهلامئ
دهست ب گوئنا خوه
دكه و ديژه ئه ز
كهسه كي ژار، بهله نگاه
و حهقيرم، دگهل فئ
يه كي مهلا كهسه كي
بي هه مپا يه، ژ بهر فئ
يه كي سهلاما خوه دكه
هوندورئ سهدهفه و ژ
مهلا را دشينه.

د ئه ده بياتا كلاسيكيدا
تيگهها "سهدهفه"
وه كي سه مبولأ بهر كهت
و جوّمه رديي هاتيه
قه بوولكرن. لازمه مروّف،
ماسيگره كي باش به
كو د به حريدا خوه

ل بهندا قه داندنا ئاخافتنا كه سين ئاخيفهر سهكنن. ئهف
خوسوسيهت مفايين گران بها ب وان دده قه زهنجكرن.
لهورا مروّفين دلنزم، ب ئارامي ههتاني داوييې گوهداريا
ئاخيفه ران دكن و ئه ب فئ ناوايې ژ ئالييه كي فه مروّفين
كو ب وان را دئاخفن ب بهرفره هي وان فيم دكن و ژ ئالييې
دن فه د ئاخافتنا خوه دا، خوه ژ ب ليئفكرنا گوئنين نه راست
دوور دخن و خوه ژ پؤشمانيتيبن كو ب سهدهم له زكرئ
دهر دكه فنه مهيدانئ خلاس دكن. ئهف خوسوسيهت تهئ
وه كي ئهدهب نايئ حه سباندن، دگهل فئ يه كي دلنزميبي
ژي ب خوه را تينه. لهورا كه سين كو دخوازن هه ما ئه
تهئ باخفن و ناهيلن مروّفين ل هه مبه ر وان ئاخافتنا خوه
بقه دينن، ئه و هم خوه پهره ستنا د دلي خوه دا ئيفشا دكن
و هم ژي پؤزبلندي و قوره تيبا
خوه نيشان ددن.

كه سين دلنزم، دزانن كو
تشتين ئه و دزانن و ديژن
بيكيما سي نينن و ئه و بخوه
ژي كه سين كامل نينن. ژ بهر فئ
يه كي مروّفين نه فس
پچووك د هه مان
ده ميډا ئينسانين
خوه شينن. ئينسانين
دلنزم، هه ردهم ل
په ي شوپا راستيبن نه
و ده ما راستيبن دبينن وي
قه بوول دكن. ئه، ده ما
ب عالمين ژ خوه مه زتر را
تيكلييان داتينن ئان ژي ژ
وان تشته كي دپرسن د وارئ
ئهدهب و حورمه تكررئدا هيج
كيماسيان ناكن، ب دل و جان
وان گوهداري دكن و دخوازن ژ وان
سووده كه باش وهريگرن.

دلنزميا فهقييې تهيران، د

ہہروہ کو تی زانین مهلا، دگهل جۆمهردییا خوه کهسه کی عالم و زانایه و فہقیی تهیران ژی دخوازه ژ علم و عیرفانا وی فایدهیه کی ب ئادان بگره

بگههینه سهدهفین حهقیقی. ژ بو کو خوه گههاندنا سهدهفین حهقیقی ههوجهیه ئینسان وهکی ماسیگران خوه نوّقی بهحرّی بکه و ئه گهر مروّفه کی بخوازه خوه بگههینه فیقییین ناڤا بهحرّی یین ههری باش لازمه ب ئارام به (Onay, 2013: 319-320; Kalkışım, 2006: 68).

ههروه کو تی زانین مهلا، دگهل جۆمهردییا خوه کهسه کی عالم و زانایه و فہقیی تهیران ژی دخوازه ژ علم و عیرفانا وی فایدهیه کی ب ئادان بگره، لهورا وی وینهیا سهدهفّی ب کار ثانییه و گوّتییه من، سهلاما خوه کریه هوندورّی سهدهفّی و ژ مهلا را شاندییه. ئینسان، دهما بخوازه دیارییه کی ژ ههزکری و دهلالییا دلّی خوه را بشینه وی دیارییی، دخینه هوندورّی ئامبالاژه کا ههری خوهشک، ههری ساخلم و ب قییمهت، پاشّی دشینه. ژ بهر کو مهلایّ جزیری، ژ بو فہقیی تهیران کهسه کی ههری ههزکری و ب قییمهت ته، سهدهفّی لایقی جزیری دبینه و سهلاما خوه دکه هوندورّی سهدهفّی و ژّی را دشینه.

فہقیی تهیران گهلهک باش دزانه کو دنیا، دنیایه کا فانییه و لازمه مروّف ب وی نهخاپه و ئاخهتا خوه ژبیر نهکه. ئه وها دبیزه:

دنی پیر ئه و مهعلووله
ئهوه پیخواره یا ملخووله
ئهو پشتقوره سیفہت خووله
قهوی تهحله رهنگ کهفتاه
ژ کهفتاران د لیف شووره

عه جووزه، کهفنه، دهف کووره
ههقوورهنگه هیشین پووره
ههچی فیکهت ئه و خواره
ههچی فیکهت ئه و ئی خوارن
ئه گهر عالم د کوببارن
ههمی ژ بو ته خه مخوارن
ئهییا خوولی ته خهلق خواره
(Feqî, 58/61-63)

تو یی خوولا بهیابانی
ههچی خهلقی ته دی کانی
ههمی خوارن د قی خانّی
نه سولتان مان نه خونکاره

(Feqî, 59/64)

فہقی، ب ئاویه کی زهلال د فہرقیدایه کو ئهف جیہانا کو ئه و تیدا ژیا نا خوه ددومینه دنیایه کا فانییه، خاپینوکه، پیخواسه، پشتقوره، سفهتخووله، گهلهک تهحله، سرتکهفتاره، وهکی شووری تووژه، پیره، پرهنگه، هیشین پوره، کهسین کو بوونه ههقالیّن وی تهقهز هاتنه خاپاندن، وی گهلهک ئینسان خوارنه و ئه و تونه کرنه. فہقی، گازی ل دوست و ههقالیّن خوه دکه و دبیزه ئه و ئینسائین کو دوهی ل جهم وه ههبوون کانی ئیرۆ تونه نه، کانی ئه و میر و سولتائین ل وه حوکم دکرن؟ میزه کن ئه و ژی بوونه تونه و وههارهنگ

فہقی، ب ئاویه کی زهلال د
فہرقیدایه کو ئهف جیہانا کو
ئه و تیدا ژیا نا خوه ددومینه
دنیایه کا فانییه

هوونى ژى سوبه روژى دى ببنه ژ تونه يان.

ل هه مبه ر ئافه رينه رى خوه، خوه ژ پوز بلندى، قوره تى و كبرى دوور بخينه و ب قى ئازينى رزا ره بى خوه ب ده ست بخينه. دنيا دنيا به كا فانيه و دقئ ئينسان پى نه خايه و كار و خه باتين خوه ژ بو بده ستخستنا ئاخره تى بكه. مروقتين زانا و ره وشه نبير نه ئه و كه سن كو دبىژن هه ر دايم فكا راست ئا مه يه، به روفاژى ئه و ل مروقتين ده فدورا خوه ژى گوهدارى دكن و قه در و قيمه تى ددن فكر و رامانين وان ژى. كيژان فكر و رامان راست به وي قه بوول دكن و ده ف ژ فكري نه راست به رددن.

فه قيبى تهيران د هه لبه ستين خوه دا بانگ ل ئينسانان دكه و دبىژه مروقتين ئاقلمه ند، هه و جه يه ب قى دنيايى نه خاپن، كارى نه باش نه كن، خوه ژ پوز بلندى، قوره تى و كبرى دوور بخينن و بن كه سين دلنزم، نه فس پچووك و موته وازع . ئه گه ر هوون وه ها ته فبگه رن هوونى د دنيايا باقيدا يانئ يا حه قيقيدا بن ژ وان كه سين سه رفراز و سه ربلند.

ئه نجام

مروقتين دلنزم، ده ما پرؤبله مه ك ده ردكه فه پيشبه رى وان ئه و، د سه ري دا پرؤبله مئ فيم دكن و پاشى ژى ل چاره سه رييا وي دگه رن يانئ ئه جه له كرن و بريارين ده ملده ست داين كارى ئينسانين دلنزم نينه. ئينسانين دلنزم، ده ما د جقاته كي دا روودنن ئه و ته نئ ناخافن، هه ول ددن كو كه سين د جقاتيدا هه نه ئه و ژى فكري خوه بينن زمان. ده ما مروقه كي باخفه ئه و ب ئارامى ل به ندا قه داندا ناخافتنا وي كه سى ده سنن، يانئ ناخافتنا هه قالى خوه ني ف جو ناهيئلن.

بشتى قه داندا قه كو لينئ، ئه نجامين كو ئه م گه پشتنئ ب كورتاسى دكارن وه ها ريژ بكن. دلنزمى، وه كى فه زيله ته كا ئه خلاقى تئ مانه يا ته وازوع، نه فس پچووكى، فه داكارى و نه قوره تيبئ.

كه سين نه فس پچووك و دلنزم مروقتين خوه شيبين. ئه و، خوه وه كى ئينسانين كامل حه سيب ناكن و ب كريارين دوست و هه قالين خوه كي ماسييين خوه ته مام دكن و ژ قى به كئ ژى قه ت نائيشن بيلعه كس كي فخوه ش دبن. مروقتين دلنزم، ژ عالم و زانايان را حورمه تكارن و قه در و قيمه تا وان باش دزانن.

فه قيبى تهيران ژى وه كى عالم و زانايين ئيسلامئ ديار دكه كو دلنزمى، د نافه ندا ئيفراد و ته فريديدا جه دگره، ئه گه ر ته رازوو باش نه يين عه يار كرن مروف دكه فه ئيفراد و ته فريدئ. هه كه ئينسان خوه تيخينه ده ره جه يه كا بيقيمته، كه سايه تا خوه نه پاريزه و قى به كئ ژى ب ئارمانجا دلنزمييب بكه، ئه ف ده ره جه شه ره ف و سه ربلنديا وي بن پئ دكه و ئه ف كريار هيج نابه دلنزمى، به روفاژى دبه ئيفراد و ته فريد.

ئينسانين دلنزم، هه نه ك به نى ئاده مان ژ بين دن بلندتر و قيمه تر نابينن بيلعه كس ئه و ته فاهييا مروقان وه كى هه ف دببنن. جوداهييين وه كى جنسيه تئ، مليه تئ، ره نگ و روو و هتد. سه ده ما مه زناهيبي يان پچووكا تيبئ نابينن. له ورا دزانن كو ئه ف تايبه تيانا وان ب ده ستئ خوه قه زه نج نه كرنه به روفاژى ئافه رينه ر، ئه و دانه وان و د داينيدا ژى

فه قيبى تهيران، د هه لبه ستين خوه دا په يفا ”دلنزمييب و نه فس پچووكييب“ راسته راست ب كار نه ئانيه. لئ ده ما مروف هه لبه ستين وي د به ر چاقان را ده رباز دكه، ب ئاوايه كى زه لال و به ربچاف دبينه كو وي، ژ ئالييه كي فه خوه ستيه دلنزمييا خوه د هه لبه ستين خوه دا بينه زمان و ژ ئالييب دن فه ژى دلنزمييب، ب خوينه ريئن خوه بده هينكرن و سه پانندن.

ل گو ر فه قى، دلنزمى به ريا هه ر تشتى ئه وه كو مروف

فکرا وان نەپرسییە.

ل بەنی ئادەمان دکه و دیژە قەت ژ بیر نەکن ئەو میر و پاشایین کو وه قەدر و قیمەت ددا وان ئیرو د ناف مەدا تونە نە، ئەو چوونە ئاخەرەتئ ئەمئ ژئ ل پاشییا وان بچن. یانئ ئەف دنیا، دنیا یەکا ب داوی و خاپینۆکە. کەسین دلنزم و نەفس پچووک خوە ب تشتین دەمکی ناخپینن و خوە ژ پۆزبلندی، قورەتی و کەری بەرددن دا کو ببە ئینسانین موعتەبەر.

مرۆقئ دلنزم و نەفس پچووک خوە باش ناس دکه، ئەو ئئ کو خوە ناس بکه پر هەندک خەلەتییان دکه. پۆزبلندی بەروفاژی پەیشا دلنزمیی یە و کەس پۆزبلند قورەیه، خوە تەنن دزانە، قیمەتئ ددە کەسایەتا خوە تەنن و چاقین وی هەر وی دینن.

ئەنجاما هەری داوییی ئەووە کو فەقییی تەیران بانگ

Çavkanî

- Ayğan, Fadıl. (2013). “Şark Medreselerinde Başlangıç Düzeyinde Okutulan Akaid Risâlelerinin Tahlili”, Medrese ve İlahiyat Kavşagında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum) Cilda İlyan, Bingöl, Weşanên Zaningehe Bîngolê.
- Çağrıçı, Mustafa. (2011). “Tevazu”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Weşanên Türkiye Diyanet Vakfı, 40/583-585.
- Farqînî, Zana. (2000). Türkçe-Kürtçe Sözlük, İstanbul, Weşanên Enstîtüya Kurdî ya Stenbolê.
- Feqîyê Teran. (2022). Dîwan, (wergêr û şîkar: Kadri Yıldırım), çapa 2yan, Ankara, Weşanên Kültür ve Turizm Bakanlığı bi alîkarîya Şaredarîya Dîyarbekirê.
- Hökelekli, Hayati. (2007). “Tevazu (Alçak Gö-nüllülük), Dem Dergisi, Sal: 1, Hejmar: 2, rr: 114-119.
- İbn-î Manzûr. (1984). Lîsânu'l-‘Ereb, Çapa 3yan, Qûm, Weşanên Neşru Edebî'l-Hewze, 8/ 397.

- zolî, D. (2007). Ferheng Kurdî-Tirkî/ Türkçe-Kürtçe, Amed, Weşanên Deng, Çapa 5an.
- Kalkışım, Muhsin. (2006). “Şeyh Gâlib Dîvânı’nda Dür Ve Sadef Objeleri”, Journal of Qafqaz University, Number, 18, rr. 67-71.
- Mela Xelîlê Sêrtî. (1988). Nehcu’l-Enam, (Amd.: Zeynelabidîn Zinar), Stockholm, Weşanxana Kurdistan Publishing House of Kurdistan.
- Onay, Ahmet Talat. (2013). Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü (Amd.: Cemal Kurnaz), Ankara, Weşanên Berikan.
- Qurana Pîroz û Meala wê Ya Kurdî. (2015). Sû-reya Hucuratê, 49/13, Ankara, Weşanên Karûbarên Diyanetê.
- Samî, Şemseddîn. (1998). Kamus-ı Türki, İstanbul, Weşanên Alfa.